

3. Mezinárodní platební styk v letech 1993 až 2004 z hlediska vertikální struktury platební bilance

- **Smysl vertikální struktury PB**

Mezinárodní peněžní oběh realizovaný prostřednictvím peněžních instrumentů a zprostředkovávající zahraničně obchodní výměnu a pohyb peněz, který zobrazuje platební bilance, bude nyní vyjádřen ve vertikální struktuře. V ní jsou všechny operace rozděleny na kreditní a debetní, přičemž rozlišujícím znakem takového členění je vztah operace k nabídce deviz a poptávce po devizách. Na trhu představují kreditní operace devizovou nabídku (pohledávky) a debetní operace devizovou poptávku (závazky). Rozhodujícím tudíž není, zda jde o vývoz nebo dovoz (zboží, služeb, kapitálu), resp. zda došlo ke zvýšení nebo snížení zahraničního dluhu. Proto ve vertikální struktuře platební bilance jsou společně uváděny na kreditní straně vývoz zboží a dovoz kapitálu, neboť zvyšují nabídku deviz a na debetní straně dovoz zboží a vývoz kapitálu, neboť působí ke zvýšení poptávky po devizách.

3.1. Vliv mezinárodních transakcí na nabídku a poptávku

- **Předstih růstu devizové nabídky a poptávky před růstem HDP**

Součet všech kreditních, jakož i všech debetních operací představuje celkový obrat na účtech platební bilance a ukazuje, že výsledkem mezinárodního pohybu zboží, služeb, důchodů, transferů, kapitálu a změn v devizových rezervách ČNB (včetně chyb, opomenutí a kurzových rozdílů mezi zachycením transakcí a stavů) bylo v roce 2004 vytvoření nabídky deviz a poptávky po devizách ve výši 2 389,8 mld. Kč. Tento nominální objem byl ve srovnání s rokem 1993 větší o 1 623,9 mld. Kč, tj. 3,1násobně. V poměru k HDP v běžných cenách dosáhl za rok 2004 celkový obrat platební bilance 86,3 %, což bylo více o 11,2 p. b. než v roce 1993.

- **Rozdíly v mírách růstu devizové nabídky a poptávky**

Za uvedeným růstem obratu platební bilance v období 1993 až 2004 se skrývají značné meziroční rozdíly nejen v celku, nýbrž i jednotlivých složek devizové nabídky a poptávky. Od jejich průměrného ročního růstu za jedenáct let se liší meziroční růst o 25,9 p. b. (1995) a meziroční pokles o 14,0 p. b. (1966). Rozdíl mezi největším meziročním růstem a poklesem dosáhl v 1. okruhu 29,9 p. b. a ve 2. okruhu až 126,4 p. b. Ještě větší rozpětí mezi maximem a minimem bylo v dílčích transakcích.

- **Výrazná změna struktury devizové nabídky a poptávky**

Struktura celkového obratu platební bilance byla v jednotlivých letech celého období 1993 až 2004 značně rozdílná. K větším meziročním strukturálním změnám docházelo na straně poptávky po devizách než na straně nabídky deviz, což bylo způsobené nejen transakcemi v 1. okruhu platební bilance, nýbrž i změnou devizových rezerv (jejich růst je umístěn na debetní straně, neboť představuje poptávku po devizách). Největším nositelem změn struktury v celém období byl na nabídkové straně mezinárodní pohyb zboží (podíl vývozu zboží se zvýšil z 54,1 % v roce 1993 na 71,1 % v roce 2004) a dovoz kapitálu (snížení podílu z 24,5 % na 13,0 %) a na poptávkové straně dovoz zboží (zvýšení podílu z 56,2 % na 72,6 %) a vývoz důchodů (zvýšení podílu z 2,5 % na 8,8 %). Struktura kapitálu byla na debetní a kreditní straně výrazně rozdílná a rozdílně se i měnila. Na poptávkové straně převyšoval vývoz krátkodobého kapitálu jeho celkový vývoze a na nabídkové straně se podíl dlouhodobého kapitálu na jeho celkovém dovozu značně zvýšil (z 15,5 % v roce 1993 na 46,4 % v roce 2004). Podíl transakcí 1. okruhu platební bilance (výkonová bilance) se zvýšil na nabídkové straně o 10,0 p. b. a na poptávkové straně o 12,2 p. b. Mezinárodní pohyb zboží na debetní i kreditní straně měl dominantní postavení a největší absolutní i relativní vliv na celkovou změnu devizové nabídky a poptávky.

Tab. č. 12 Vývoj devizové nabídky a poptávky¹⁾

v mld. Kč

Roky	Kredit = debet	Kredit (nabídka deviz)				Debet (poptávka po devizách)			
		zboží a služby	důchody a převody	kapitál	změna DR	zboží a služby	důchody a převody	kapitál	změna DR
1993	765,9	552,5	23,0	187,4	x	538,3	23,9	115,4	88,3
1994	809,5	606,9	31,2	171,4	x	632,5	28,2	74,4	68,3
1995	1 107,0	747,8	49,3	294,2	x	796,5	36,9	75,7	197,9
1996	1 072,5	817,8	48,5	183,7	22,5	920,5	57,7	70,1	x
1997	1 271,3	936,5	72,1	184,3	56,0	1 035,7	85,9	149,7	x
1998	1 325,6	1 080,9	89,6	146,4	x	1 103,0	108,0	52,0	62,6
1999	1 530,8	1 152,7	109,7	267,2	x	1 177,0	136,0	160,7	57,1
2000	1 703,1	1 385,9	112,0	205,2	x	1 452,1	150,7	57,3	31,6
2001	1 910,2	1 539,3	121,3	230,5	x	1 598,0	187,1	57,9	67,2
2002	1 917,4	1 485,5	113,5	312,8	x	1 535,0	200,4	-34,9	216,9
2003	1 901,9	1 590,0	122,5	172,9	x	1 646,6	226,5	15,9	12,9
2004	2 389,8	1 962,1	116,2	311,5	x	1 972,0	249,6	144,6	6,8

¹⁾ Na obou stranách (kredit i debet) schází „chyby a opomenutí“.

3.2. Změny devizové nabídky

- Vliv složek na celkovou nabídku**

K růstu celkového obrátu mezi lety 1993 a 2004 přispěl na nabídkové straně vývoz zboží 169,6 p. b., dovoz kapitálu 16,2 p. b., z toho dovoz dlouhodobého kapitálu 15,1 p. b. a vývoz služeb 14,4 p. b. Vliv meziročních změn jednotlivých forem pohledávek se pohyboval protisměrně a ve velkých rozpětích. V pohybu zboží došlo k největšímu pozitivnímu vlivu v roce 2000; vysoký meziroční přírůstek příjmů za vývoz zboží převýšil o 2,6 p. b. celkový přírůstek nabídky (11,3 p. b. a 13,9 p. b.). Důsledkem toho byl negativní vliv pohybu kapitálu (4,1 p. b.). O dva roky později (2000) působil negativně pokles příjmů za vývoz 0,8 p. b. a příjmů za služby 2,0 p. b. při pozitivním vlivu kapitálu 4,3 p. b. V dovozu kapitálu docházelo k velkým meziročním výkyvům, které vedly k výrazně rozdílným meziročním vlivům na změny celkové devizové nabídky. Změna dovozu kapitálu působila nejvíce pozitivně v roce 1999 (vliv 9,1 p. b.) a negativně v roce 2003 (vliv 6,8 p. b.). Další vlivy meziročních změn vývozu služeb a dovozu důchodů i jednostranných převodů na celkové přírůstky devizové nabídky již nebyly tak velké a pohybovaly se v úzkém pásmu.

Tab. č. 13 Nabídka deviz – kredit

	V mld. Kč			Struktura v %			Index 2004/1993	Vliv v p. b.
	1993	2004	změna	1993	2004	změna		
Vývoz zboží	414,8	1 713,7	1 298,9	54,1	71,7	80,0	413,1	169,6
Vývoz služeb	137,7	248,4	110,7	18,0	10,4	6,8	180,4	14,4
Dovoz důchodů	16,0	70,2	54,2	2,1	3,0	3,3	438,8	7,1
Dovoz transferů	7,0	46,0	39,0	0,9	1,9	2,4	657,1	5,1
Dovoz kapitálu	187,4	311,5	124,1	24,5	13,0	7,7	166,2	16,2
v tom: dlouhodobý	29,1	144,5	115,4	3,8	6,0	7,1	496,6	15,1
krátkodobý	158,3	167,0	8,7	20,7	7,0	0,6	105,5	1,1
Snížení DR	x	x	x	x	x	x	x	x
Chyby a opomenutí	3,0	x	-3,0	0,4	x	-0,2	x	-0,4
C e l k e m	765,9	2 389,8	1 623,9	100,0	100,0	100,0	312,0	212,0
v tom: 1. okruh	552,5	1 962,1	1 409,6	72,1	82,1	86,8	355,1	184,0
2. okruh	213,4	427,7	214,3	27,9	17,9	13,2	200,4	28,0

Podrobnosti za všechny roky celého období 1993 až 2004 jsou uvedeny v příloze v tab. č. IV.

3.3. Změny devizové poptávky

- Vliv složek na celkovou poptávku**

Na poptávkové straně přispěl k růstu celkového obrátu v letech 1993 až 2004 dovoz zboží 170,5 p. b., vývoz důchodů 24,8 p. b. a dovoz služeb 16,7 p. b. Vliv vývozu kapitálu byl relativně malý (3,8 p. b.), z toho dlouhodobého kapitálu pouze 0,5 p. b. Meziroční změny jednotlivých druhů závazků z hlediska směru pohybu a rozpětí byly sice obdobné jako na nabídkové straně, avšak určitý rozdíl spočíval v tom, že rozpětí u zboží bylo značně větší a u kapitálu nepatrně menší. Lze to dokumentovat ve stejných letech jako na změnách nabídky. Přírůstek výdajů za dovoz zboží v roce 2000 výrazně převýšil celkový přírůstek devizové poptávky s vlivem 17,5 p. b. na růstu závazků, přičemž v roce 2002 působil pokles výdajů za dovoz zboží negativně v rozsahu 3,2 p. b. Meziroční změny vlivu pohybu zboží na devizovou poptávku byly největší. Značné a protichůdné meziroční změny ve vývozu kapitálu, z toho zejména dlouhodobého, působily na vývoj celkové poptávky střídavě pozitivně a negativně s výrazně rozdílnou intenzitou; např. v roce 1999 záporně 8,2 p. b. a v roce 2000 kladně 6,7 p. b. Změna oficiálních devizových rezerv, s výjimkou dvou let (1996 a 1997), kdy došlo k jejich poklesu, byla umístěna na poptávkové straně a měla rovněž meziročně protichůdný a značně kolísavý vliv na meziroční přírůstky celkové devizové poptávky; např. v roce 2002 působila negativně 7,9 p. b., aby vzápětí v roce 2003 byl její vliv pozitivní 10,6 p. b. Celkově byl vliv meziročních změn dovozu služeb a vývozu důchodů i transferů na celkové meziroční přírůstky devizové poptávky podstatně menší ve srovnání s pohybem zboží, kapitálu a devizových rezerv.

Tab. č. 14 Poptávka po devizách – debet

	V mld. Kč			Struktura v %			Index 2004/1993	Vliv v p. b.
	1993	2004	změna	1993	2004	změna		
Dovoz zboží	430,1	1 736,0	1 305,9	56,2	72,6	80,4	403,6	170,5
Dovoz služeb	108,2	236,0	127,8	14,1	9,9	7,9	218,1	16,7
Vývoz důchodů	19,4	209,7	190,3	2,5	8,8	11,7	10,8	24,8
Vývoz transferů	4,5	39,9	35,4	0,6	1,7	2,2	8,9	4,6
Vývoz kapitálu	115,4	144,6	29,2	15,1	6,0	1,8	125,3	3,8
v tom: dlouhodobý	-10,7	-6,5	4,2	-4,1	-0,3	0,3	60,7	0,5
krátkodobý	126,1	151,1	25,0	16,5	6,3	1,5	119,8	3,3
Zvýšení DR	88,3	6,8	-81,5	11,5	0,3	-5,0	7,7	-10,6
Chyby a opomenutí	x	16,8	16,8	x	0,7	1,0	x	2,2
C e l k e m	765,9	2 389,8	1 623,9	100,0	100,0	100,0	312,0	212,0
v tom: 1. okruh	538,3	1 972,0	1 433,7	70,3	82,5	88,3	366,3	187,2
2. okruh	227,6	417,8	190,2	29,7	17,5	11,7	183,6	24,8

Podrobnosti za všechny roky celého období 1993 až 2004 jsou uvedeny v příloze v tab. č. IV.

- Přebytek a schodek jednotlivých složek**

Celková nabídka deviz a poptávka po devizách, jakož i jejich meziroční změny, jsou si, jak je známo, rovny. Z toho vyplývá, že jejich celkové saldo je nulové, což se však skládá z přebytku nebo schodku jednotlivých položek na kreditní a debetní straně platební bilance. Z toho hlediska lze rozdělit změny dílčích zůstatků a jejich vlivy na úhrnné saldo na pozitivní a negativní. Mezi lety 1993 a 2004 nejvíce pozitivně působil kapitál, jehož přírůstek přebytku 94,9 mld. Kč dosáhl 12,4 p. b., z toho dlouhodobého kapitálu 111,2 mld. Kč (14,6 p. b.), za nímž následovala změna devizových rezerv (81,5 mld. Kč s vlivem 10,6 p. b.) a jednostranné převody s minimálním působením (3,6 mld. Kč a 0,5 p. b.) Na druhé straně v tomtéž období nejvíce negativně působily důchody, jejichž přírůstek schodku 136,1 mld. Kč měl záporný vliv 17,7 p. b., za nimiž s velkým odstupem následovalo saldo služeb (-17,1 mld. Kč s negativním vlivem 2,3 p. b.) a saldo zboží (-7,0 mld. Kč a -0,9 p. b.). Zbývajících -19,8 mld. Kč a -2,6 p. b. náleží chybám a opomenutím.

3.4. Kumulativní nabídka a poptávka

- Růst devizové nabídky a poptávky ve vztahu k HDP**

Stejným způsobem, jak byly sloučeny roční výsledky operací na jednotlivých účtech platební bilance do tří období (viz subkapitolu 6.5.), bude nyní postupováno při sledování vývoje a strukturálních změn celkové nabídky deviz, poptávky po devizách a jejich salda. V poměru k HDP celková devizová nabídka a poptávka dosáhla ve 3. období 80,8 %, což bylo více ve srovnání s 1. obdobím o 10,4 p. b. a ve srovnání s 2. obdobím o 7,4 p. b. K tomuto zvyšování podílu přispěly výlučně transakce 1. okruhu platební bilance na kreditní i debetní straně, když jejich poměr k HDP ve 3. období 65,4 %, resp. 67,2 %, byl ve srovnání s 1. obdobím vyšší o 14,3 p. b., resp. o 13,0 p. b. Podíl transakcí 2. okruhu se v poměru k HDP soustavně snižoval, což je důsledek transakcí kapitálu na straně nabídky deviz a především poptávky po devizách. Rovněž poměr změny devizových rezerv k HDP značně klesal.

- Salda kreditních a debetních transakcí**

Součet sald (přebytků a schodků, které jsou si rovny, ale s opačným znaménkem) kreditních a debetních transakcí ve 3. období se skládá z přebytku 105,4 mld. Kč operací ve službách, 68,4 mld. Kč operací v jednostranných převodech, 844,2 mld. Kč operací v kapitálu (v tom 739,8 mld. Kč dlouhodobého a 104,4 mld. Kč krátkodobého) a 24,4 mld. Kč tvoří chyby a opomenutí. Proti těmto přebytkům stojí schodek v operacích s důchody 458,5 mld. Kč, ve zbožových operacích 280,1 mld. Kč a zbytek představují změny devizových rezerv. Ve srovnání s 1. obdobím došlo k největším negativním změnám v důchodových transakcích (-432,1 mld. Kč) a pozitivních změnách v kapitálových transakcích (343,1 mld. Kč). Tyto dvě největší změny vyplývají v důchodových transakcích z růstu převýšení poptávky (debet) na nabídkou (kredit), které se změnilo ze 125,8 % v 1. období na 254,2 % ve 3. období a v kapitálových transakcích ze značného růstu převahy nabídky (kredit) nad poptávkou (debet), která vzrostla z 249,3 % na 560,1 %.

Tab. č. 15 Devizová nabídka a poptávka

v mld. Kč

	Kredit - nabídka			Debet - poptávka			Saldo		
	1.období 1993 až 1996	2.období 1997 až 2000	3.období 2001 až 2004	1.období 1993 až 1996	2.období 1997 až 2000	3.období 2001 až 2004	1.období	2.období	3.období
Zboží	2 038,6	3 573,4	5 608,6	2 346,1	3 999,2	5 888,7	-307,5	-425,8	-280,1
Služby	686,4	982,6	968,3	541,7	768,6	862,9	144,7	214,0	105,4
Důchody	102,2	239,4	297,4	128,6	399,3	755,9	-26,4	-159,9	-458,5
Převody	49,8	144,0	176,1	18,1	81,3	107,7	31,7	62,7	68,4
Kapitál	836,7	803,1	1 027,7	335,6	419,7	183,5	501,1	383,4	844,2
v tom: dlouhodobý	364,0	546,6	721,1	-4,6	47,6	-18,7	368,6	499,0	739,8
krátkodobý	472,7	256,5	306,6	340,2	372,1	202,2	132,5	-115,6	104,4
Změna DR	22,5	56,0	-	354,5	151,3	303,8	-332,0	-95,3	-303,8
Chyby	18,7	32,3	41,2	30,3	11,4	16,8	-11,6	20,9	24,4
C e l k e m	3 754,9	5 830,8	8 119,3	3 754,9	5 830,8	8 119,3	0,0	0,0	0,0
1. okruh	2 725,0	4 556,0	6 576,9	2 887,8	4 767,8	6 751,6	-162,8	-211,8	-174,7
2. okruh	1 029,9	1 274,8	1 524,4	867,1	1 063,0	1 367,7	162,8	211,8	174,7